

**Cérémonie de commémoration du 75e anniversaire
du premier convoi de déportation des Juifs de Luxembourg
à Litzmannstadt, le 16 octobre 1941**

Verrière de la Gare de Luxembourg, le 16 octobre 2016

Discours du Premier ministre, ministre d'État, Xavier Bettel

Monseigneur,

Messieurs les présidents de la Chambre des députés, du Conseil d'Etat et de la Cour supérieure de Justice, Madame le Procureur général d'Etat,

Chers collègues du gouvernement et de la Chambre des députés,

Monsieur le Premier ministre honoraire,

Mesdames et Messieurs les Ambassadeurs et Consuls,

Madame le bourgmestre, les échevins et les membres du Conseil communal de la Ville de Luxembourg,

Sehr geehrte Frau Bürgermeisterin Birk aus der Nachbarstadt Trier,

Monsieur le Grand Rabbin et les autres représentants des Cultes,

Monsieur le Président et les membres du Consistoire israélite,

Mesdames et Messieurs les membres du nouveau Comité pour la mémoire de la Deuxième Guerre mondiale,

Chers membres de l'association MemoShoah Luxembourg,

Dir Dammen, dir Hären, léif Invitéen alleguer a virun allem och léif Schüler aus dem ganze Land.

No Auschwitz nach e Gedicht ze schreiwen wier barabaresch. Dat huet den Theodor W. Adorno 1949 geschriwwen.

Dës pointéiert Formulatioun vum jüdischen Emigrant a Kulturphilosoph Adorno huet villes zesummegefaasst, wat an der Nokrichszäit a Muech a Schank vun de Leit iwwergaangen war. Den Holocaust huet alles, wouopper d'Menschheet an d'Evolutioun bis dohinner vläicht konnt houfreg sinn, zerstéiert. Déi onfaassbar grujheleg Verbrieche waren net nëmmen e Verbrieche un der Menschlechkeet, mä virun allem och e Verbrieche vun der Mënschheet.

Wëssenschaft, Technik Konscht a Kultur haten op ee Coup keng Bedeitung, wa se am Kontrast stoungen zu deem, wat Mënschen nach capable sinn ze maachen.

Den Adorno huet a séngem Saaz zum Ausdrock bruecht, wat bis haut nach nowierkt an ëmmer erëm ze spiiren ass, nämlech d'Schwierigkeet, voire d'Onméiglegkeet, wierklech iwwer den Holocaust an

d'Shoah, de Mord u 6 Milliounen europäisch Judden duerch d'Nazien am Zweete Weltkrich ze schwätzen.

Et kann een et net wierklech beschreiwen, well et onbeschreiflech ass.

Dës Onméiglegkeet an Onfähegkeet, rationell iwwer di schlëmm Évenementer ze schwätzen, wirkt bis haut no, z.B. an dem émouvante, geschriwwenen Témoignage vun der Madame Anise Koltz, di mech gebieden huet, si bei der Zeremonie haut de Moien ze ëntschëllegen. D'Madame Koltz schreiw *« premier convoi de déportation des Juifs de Luxembourg »* um Carton-réponse : *« je l'ai vu de mes propres yeux, horrible !! »*.

Mir hun lo grad déi émouvant Témoignagen vun aaner Zäitzeien héieren, wéi der Madame Alice Deutsch-Kinnen oder dem Här Marc Cukier.

D'Affer, déi d'Chance haten ze iwwerliewen hunn ënnert engem groussen Trauma gelidden. Dat war verbonne mat enger Schimmt iwwer dat Schlëmmt ze schwätzen, wat hinnen ugedoue gi war oder wat si nët verhënnere konnten. D'Verbriechen un der Mënschlechkeet, waren net jhust Verbriechen an enger Zäit. Se wierke bis haut no an goufen iwwer Generatiounen weider gedroen.

Monseigneur, Dir Dammen an Dir Hären, léif Éiregäscht

Mir sin haut de Moien an engem feierliche Staatsakt beienee kouw, selbstverständlech fir z'erënnere an ze gedenken, mais grad och fir doriwwer ze schwätzen, wat viru genau viru 75 Joër eise jüdische Matbierger Schlëmmes ugedou gouf, wi si vun den Nazien an der Gestapo zu hirer 323 op d'Gare zu Lëtzebuerg bestallt goufen – genau op dës Plaaz wou mir lo stin oder sëtzen –, fir 10 Auer Moies de 16. Oktober, dien 1941 een Donneschdeg war. De Consistoire israélite, vun den Nazien perfid *“Ältestenrat der Juden”* genannt, dien si vis-à-vis vum Nazirégime vertratt huet an éierlech probéiert huet, dat Schlëmmst oofzeschwächen hat de 5. Oktober u jidfer Einzelnen d'Convocatioun vun der Gestapo heem gescheckt.

Dodran gouf spezifizéiert, dass e maximal eng Valise bis zu 50 Kg. Gepäck kéint mathuelen. Doderwiewt 100 Reichsmark, déi vun de Leit hire gespaarte Konten oofgebucht goufen, ee Kapkëssen, Bettgezei, eng wollen Decken a Liewesmëttel fir 4-5 Deeg.

Dat barbarescht spigelt sech an dëser purer Perversitéit an et ass nëmmen schwéier auszehalen, wann een haut wees, wéi d'Geschicht, wéi d'Schicksal vun deenen 323 Mënschen weider gaangen ass.

Et ass hei wichteg, dien éischten Transport vun de Jude vu Lëtzebuerg an den Osten an e méi allgeméng Kontext ze setzen – Et gouf der 7 am Ganzen.

Et spillt eng Roll, dass nom Iwwerfall vun Nazi-Däitschland op d'Sowjetunioun den 22. Juni 1941 ët Enn September rapid a grouss Victoire viru Kiev a Leningrad gouf. Déi Illusioun vum rapiden Endsieg huet d'Nazi-Cheffen dun den 22. September derzou bruecht am Hitler séngem Haaptquartéier Wolfsschanze hir rassistisch and géint d'Jude gericht Politik duurch z'organisieren.

Bis Enn 1941 sollten an deene grouse Stied wi Berlin, Prag a Wien kéng Jude méi wunnen. Der Gestapo an der Kripo gouf d'Organisatioun vun den Deportatiounen iwwerdro, während d'Ordnungspolizei d'Convoien sollt bewaachen. Zu Lëtzebuerg huet sech ëm d'Organisatioun vum Transport de Chef vum SS-Einsatzkommando, die sinistre Juddenhaasser Fritz Hartmann gekëmmert vun deem dann och d'Uerderer un de Consistoire erausgeschéckt goufen.

Dat zweet Element, wat derzou féiert, dass zu Lëtzebuerg eng extra Situatioun entstaan ass, war dat heiten : bis de 15. Oktober 1941, also een Dag virum Transport op Litzmannstadt, war et fir d'Jude méiglech gewiescht, souzesoe legal no Westen auszewandern, wann si e Visa vun engem amerikanesche Land krit haten. Sou konnten nach zanter dem 1. Oktober 1941 134 jüdisch Leit d'Land no Amerika verloossen, ier dann d'Faall zougeklappt ass an de Rescht, schätzungsweis 500 Persounen, zu Lëtzebuerg fest sutzen, wou de Consistoire sech weiderhin ëm si gekëmmert huet.

Wat fir Detailer wësse mir haut – 75 Joër duerno – iwwer den Ooflaaf vun der Deportatioun vum 16. Oktober 1941 ?

Net vill, ausser de Lëscht mat den Nimm vun den 323 Déportéierten, déi op d'Staater Gare koumen vu Lëtzebuerg selwer, vun Esch, Déifferdang, Medernach, Ettelbréck, Woltz, Réimech, Stroossen, Mamer, Iechternach, Walfer, Bieréng bei Miersch, vun der Reisermillen, aus dem Heischtergronn a vun Éilwen.

Zu Ettelbréck koum et zu enger émouvanter Szen, déi an engem SD-Bericht vun den Nazie beschriwwen gëtt : Membere vum kathoulesche Klerus hätten « unter Tränen » Oofschied vun de Judde geholt. Mir hunn jo och lo grad den émotionellen Témoignage vun der Madame Alice Deutsch-Kinnen héieren. Aanert wichtegt Element : Gestapo-agenten an NET Lëtzebuurger Gendarmen hunn d'Operatiounen iwwerwaacht an d'Bagagen hei op der Gare minütös op Waffen oder Gëtt kontrolléiert. Et ass bis haut kéng eenzeg Photo vum Ooftransport bekannt gin, mais et kann e wuel dem Serge Klarsfeld recht gin, wann hien am Viirwuert vun der gedréckter Versioun vum Artuso-Rapport d'lescht Joër schreift, dass – am Contraire zum besaate Frankräich – keen eenzege Lëtzebuurger Polizist bei dienen « Aktiounen » derbäi war.

Den *Gesellschafts-Sonderzug für Juden* mam Kürzel « Da3 », dat heescht dien drëtten vun den 20 Zich déi Deeg vun Däitschland aus op Litzmannstadt am fréiere Polen, huet sech géint eng Auer an der Nuecht de 17. Oktober op die schauerege Wee gemeet.

Zu Tréier sinn dun nach 198 Juden vun Tréier an aus dem Émland derbäi koom, sou dass am Ganzen 521 jüdisch Persounen den 18. Oktober 1941 géint Mëtteg zu Radegast, der Gare bei Lodz ukoumen sinn.

Ënnerwee duerch dat sougenannte *Grossdeutsches Reich* huet den Zuch dacks gehaalt – op deem berüchtigte Chemnitz gouf eng Partie vun de Valissen an de Bagagen vun der lokaler Polizei souguer geplëmmt. Eis 323 Jude vu Lëtzebuerg waren nach méi wi virun engem Zoustand vu kompletter Rechtslosegkeet ausgesaat.

Déi Deeg koumen an deem schons komplett iwverfëllte Ghetto Litzmannstadt ronn 19.000 jüdisch Deportierter aus ganz Däitschland un, wat di katastrofal Zoustänn nach verschlëmmert huet. Zing Deeg duerno mellt d'Lagertagebuch, dass et ugefaang huet, ze schneien .....

Vun eisen 323 Déportéierte vum éischte Convoi hun der nom Krich nach 12 geliewt, paradoxerweis wëll si vu Litzmannstadt aus a KZtter oder Lagere koumen. D'Leit, di zu Litzmannstadt net wéinst deene katastrophalen hygienische Verhältnisser an dem permanenten Honger zu Doud kouw sin goufen vun 1942 un an de Gazautoen zu Chelmo ermord, dorënner 95 Déportierter di d'Lëtzebuenger Nationalitéit haten.

Wi schons gesoot, et sollten no dësem éischten Déportatiounszuch nach sechs weiderer bis de 17. Juni 1943 vu Lëtzebuerg no Oste fueren.

Monseigneur, Dir Dammen an Dir Hären,

Grad op dësem Erënnerungsdaag un déi dramatisch an tragesch Déportatioun vun 323 jüdische Matbierger vru genau 75 Joër ass et mir wichteg, mat lech en État des lieux vun der neier Erënnerungskultur un den Zweete Weltkrich a séng Affer hei zu Lëtzebuerg ze esquisseren.

Den Här Chamberpräsident wärt lo gläich nach méi am Détail op de Rapport Artuso an di offiziell Ëntschëllegung bei der jüdischer Communautéit vun der Chamber an der Regierung am Joër 2015 agouen.

Et ass mam Gesetz vum 21. Juni vun dësem Joër offiziell een eenzege *Comité pour la Mémoire de la Deuxième Guerre mondiale* an d'Liewe geruff gin, an deem opgaang sin de fréiere *Comité directeur pour le Souvenir de la Résistance*, - mat Sëtz an der Villa Pauly, dem Folterhaus vun der Gestapo zu Lëtzebuerg – an de fréiere *Comité directeur pour le Souvenir de l'Enrôlement forcé* – deen op der Hollerecher Gare ugesiedelt war.

Béid Haiser, di als *Monument national* classéiert sin, behaalen hir Roll als *Lieux de mémoire*. D'Villa Pauly gëtt de Sëtz vum neie Comité pour la Mémoire ; an d'Hollericher Gare, den Erënnerungsuert un de forcéierten Départ vun den Zwangsrekrutierten an den Ëngesiedelten, fiert weider als pädagogischen Zentrum vun der Mémoire vum Krich.

Derniewt kann e weiderhin zu Hollerich eng allgeméng Ausstellung iwver Lëtzebuerg am Zweete Weltkrich kucke gouen, déi diemächst nach wärt aktualiséiert gin.

De neie Comité pour la Mémoire besteet aus dräi Sailer, -

an daat ass zu Lëtzebuerg eppes ganz Neies : d'jüdisch Communautéit ass elo op deem selwechten Niveau vertratt wi d'Resistenz an d'Zwangsrekrutierung, mat hire jeweilige spezifischen Ënnerorganisatiounen vu bis elo.

De Comité pour la Mémoirehuet verschidde Missiounen kritt, ewéi d'Erënnerung ze erhalen, Recommandatiounen fir d'Organisatioun vun commémorativen Evenementer auszeschaffen an de Public ze sensibiliséieren.

An dee Beräich fällt secherlëch och eng konstruktiv Zesummenaarbecht mat dem op der Universitët Lëtzebuerg nei gegrënnten Institut fir Zeitgeschicht.

Nach virun Ënn vun dësem Joër wëllt d'Regierung zesumme mat dem Consistoire eng *Fondation de la mémoire de la Shoah* grënnen, déi vu verschiddene Säite soll dotéiert gin, an dier hier Haaptaufgab sécher am Beräich vun der *Pédagogie de la Mémoire* wäert leien.

Am Joër 2018 wäert dann och e spezifischt Monument am Regierungskwartier installéiert ginn. Dat ganz no bei der Plaaz, wou di éischt Synagogue géint 1840 stung fir un d'Affer vum Holocaust a vun der Shoah erënneren. Sou gëtt de *parcours mémoriel* tëschent der Gëlle Fra, déi d'Nazien am Oktober 1940 nidderlee geloos hun, an dem *Monument de la Solidarité nationale* um Kanounenhiwwel, dat 1971 gebaut gouf, ëm en drëtt wichtegt Element erweidert.

Monseigneur, Dir Dammen an Dir Hären, léif Éieregäscht,

Wat fir ee Message ka vu enger Commémoratioun wi haut ausgouen ? Sécherlech e vun Humanitéit, vu Respekt vrun deem aanere Mënsch, vun Intoleranz géintiwier der Intoleranz, d.h. Aschreide mat Zivilcourage bei all, och bei deem kléngsten Incident vu Friemefeindlechkeet a Rassismus. Mee dat kléngt wi éng Sonnesried, wi mer der schons sou dacks héieren hun. An dach geet d'Embréngen an d'Verfolgung vu Minoritéite weider, gëtt et rëm méi a méi Kricher an eiser komplizierter Welt. Aus ménger eegener Familjegeschicht wees ech, wat Emigratioun bedeit...

Besënne mir äis duefir op dee wichtigsten Acquit vum Nokrichseuropa, dat heescht op de Friddensprojet vun Europa, deem am Blut an am onbeschreibliche Leed vum Zweete Weltkrich gebuer gouf.

Dat luest a luest – fir muenicher ze luest – Zesummewuessen vun der Europäischer Unioun huet dësem Kontinent e relative Fridden am Wuelstand fir lo schons 70 Joër bruecht.

Monseigneur, Dir Dammen an Dir Hären,

Erlaabt mir zum Schluss nach e ganz häreleche Merci ze soën alle Partner, déi sech zesummefond hun fir dës émouvant Gedenkfeier zesummen mam *Service Mémoire* vum Staatsministère z'organisieren : dem Consistoire a séngem Präsidant Claude Marx, der Association MemoShoah mat hirem Präsidant Henri Juda, de Lycéen vu Woltz a Péiteng an dem Lycée Aline Mayrisch, der Europaschoul um Kiirchbierg, der Stad Lëtzebuerg, den CFL, dem Escher Resistenzmusée an der Œuvre Nationale de Secours Grande-Duchesse Charlotte an hirem Präsidant Pierre Bley. Ganz am Sënn vun sénger ursprünglicher Grënnungscharte, huet d'Oeuvre mat engem substantielle Beitrag gehollef, dës Commémoratioun auszeriichten.

Merci

Seul le discours prononcé fait foi.